

LUND UNIVERSITY

Uppresaren och Upprätthållaren om kolonnfigurerna i Lunds domkyrkas krypta

Wahlgren, Yens

Published in:
Annales Minervae

2020

Document Version:
Manuskriptversion, referentgranskad och korrigerad (även kallat post-print)

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wahlgren, Y. (2020). Uppresaren och Upprätthållaren: om kolonnfigurerna i Lunds domkyrkas krypta. *Annales Minervae*, 31(2017-2019), 79-115.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Yens Wahlgren: Uppresaren och Upprätthållaren – om kolonnfigurerna i Lunds domkyrkas krypta

Inledning

Lunds domkyrka, från 1100-talet, har som ingen annan kyrka i Sverige kopplats till frimurarna, och speciellt då dess äldsta del – kryptan. Denna koppling kan nog tydligast härledas till år 1806 då en uppgift i Frimurarnas kalender gör gällande att frimurarna haft sina möten i Kraftskyrkan (kryptan) i Lund under Drottning Margarethes (1353 - 1412) tid. Denna uppgift fick större spridning i domkyrkoarkitekten C. G. Brunius stora verk Nordens äldsta metropolitankyrka (1834) där Brunius gör flera intressanta kopplingar till frimureriet och byggandet av Lunds domkyrka:

Att Lund vid Laurentiuskyrkans uppförande haft en frimurareloge, och att den en längre tid här fortvarat, är mer än troligt, då man besinnar, att denna stad fordomdags varit den ansevärdaste i Norden och att den haft, såsom vi ofvanföre sett, en mängd ansevärda kyrko- och klosterbyggnader. Att en byggnadshyttan blifvit under Danmarks förening med England här inrättad, är ganska sannolikt, men när den upphört är mig obekant. Märkvärdigt är det emellertid, hvad som yttras i en nyare uppsats, som tyckes böra, ehuru intet historiskt bevis deri anföres, äga vitsord, det i Svenska frimurareordens annaler lemna säkra underrättelser derom att under Drottning Margaretas regeringstid Frimurare haft sina sammankomster å slottstornet Tre kronor i Stockholm och uti Kraftskyrkan i Lund. (Brunius, 1834, s. 187.)

Han gör också en reflektion om att altaret i kryptan är tillägnat Johannes Döparen:

Då man vet, att Johannes Döparen var i högsta grad vördad ibland medeltidens Frimurare, är det lätt att inse, hvarföre han blifvit först nämnd vid Kyrkans invigning och hvarföre han fått sig flera altaren helgade. (ibid, s. 33)

C. G. Brunius var själv inte frimurare, men både hans företrädare, Baltzar Weduwar och efterträdare, Helgo Zettervall och Theodor Wåhlin, som domkyrkoarkitekter, var frimurare.

Uppgiften i frimurarkalendern från 1806 får nog anföras till avdelningen spekulation istället för dokumenterad fakta. Snarare handlar det väl om att göra kopplingen från de spekulativa till operativa frimurarna. Frimureriet härleder sitt ursprung från de medeltida katedralbyggarna, deras gillen och bygghyttor, och katedralbyggare har onekligen funnits i Lund under lång tid. Inte minst vittnar många stenhuggarmärken, eller märkesmästarmurarmärken som vi Fria och Antagna Murare säger, i domkyrkans krypta om detta.

I Handbok för frimurare (1899) är det en annan koppling till frimureriet som pekats ut under uppslagsordet "Lunds Kraftskyrka":

Under Lunds domkyrka – Nordens äldsta metropolitankyrka – sträcker sig en rymlig krypta, äfven kallas kraftskyrka (den enda i Sverige förutom Dalbys). Man påstår att i forna tider frimurarna här haft sina sammankomster. Tvenne särskildt prydda pelare synes bestyrka detta påstående. (s. 144)

Bild 1. De norra respektive södra kolonnfigurerna ur tre vinklar. Foto: Elina Melander (1907)

Av Lunds domkyrkas många skulpturer, symboler och pelare är det genom åren just två speciella pelare, med varsin kolonnfigur, i kryptan som tilldragit sig störst intresse, såväl bland frimurare som i den allmänna världen. Den norra kolonnfiguren, placerad vid en av kryptans två ingångar, föreställer en man, i naturlig storlek, som famnar pelaren. Den södra kolonnfiguren, placerad vid kryptans andra ingång, föreställer en

hukande figur med en mindre figur liggande över bröstet som famnar pelaren med hjälp av ett rep.

I folktron har dessa kolonnfigurer blivit jättar och fått namnen Finn och Gerda, och de är också så de beskrivs av Lunds domkyrka och staden Lund i sin marknadsföring. Under guidade turer i domkyrkan berättas sägnen om jätten Finn för kyrkobesökare och turister. Men vad kolonnfigurerna egentligen föreställer och symboliserar är ett mysterium och har genom åren genomgått många olika tolkningar, från "Finn och Gerda", "Tor och Freja", "Hedendom kontra Kristendom", "Simpson och Delila", "Jakin och Boas", "Kristus", "gycklare" till mer byggnadskonstrelaterade och frimureriska tolkningar.

Ordet krypta betyder "det fördolda rummet" och dess symbolers betydelse är för oss nutida människor inte lätta att tolka. Domkyrkoarkitekten C.G. Brunius talade på 1800-talet om att det över kryptan vilade en hemlighetsslöja som dåtidens snillrike "forskare ännu icke riktigt ansett sig genomtränga". Efter Brunius har det gjorts en hel del forskning om kryptan och kolonnfigurerna och det har inneburit ett par större genombrott i förståelsen och uttolkningen av kolonnfigurerna.

Teorierna om kolonnfigurerna sträcker sig tillbaka till 1500-talet, men huvuddelen av forskningen har gjorts under 1900-talet. Senast publicerade studie, *Jätten Finn i Lunds Domkirke – hvem forestiller han?*, står frimurareforskaren Ulf Lindgärde för som i den allra första utgåvan av *Acta Masonica Scandinavia* (1998) formulerade en teori om vad och vem den norra kolonnfiguren föreställer. På 1970-talet bidrog Frans Carlsson och Oscar Reutersvärd med viktiga pusselbitar till förståelsen av kolonnfigurerna och äldre tiders forskning och teorier.

Jag tänkte nu sälla mig till en tradition som kanske bäst beskrivs med domkyrkoarkitekten Theodor Wåhlins ord från 1907 — "Hvar och en sin egen Finntolkare", som ju såklart är en travesti på den store lundahumoristens Falstaff Fakirs (Axel Wallgren) "Enhvar sin egen professor." Syftet med denna studie är göra en genomgång av de huvudteorier som finns kring de två kolonnfigurerna för att se om det finns fog för att knyta tolkning av till frimureriet eller frimureriets föregångare i kyrkobyggnadsgillen. Jag ska försöka att svara på frågan: vem eller vad föreställer kolonnfigurerna i Lunds domkyrkas krypta?

Mitt försök till tolkning är ingen stor egen undersökning, utan det handlar mer om att sammanställa och tolka tidigare undersökningar. När jag gjorde en litteraturgenomgång tyckte jag att det ganska tydligt framgår vad de två pelarna symboliserar och vad de två kolonnfigurerna föreställer.

I denna studie kommer jag först kommer att ge en kort historisk inramning till varför Lunds domkyrka byggdes, jag kommer också kort att beröra kryptan, eller Kraftskyrkan, eftersom större delen av denna studie håller sig i domkyrkans krypta

och därefter kommer jag att gå igenom de viktigaste tolkningar av de två kolonnfigurerna som står vid varsin ingång i kryptan i kronologisk ordning.

En domkyrka för det Nordiska ärkestiftet

Lund stift bildades år 1060 genom en delning av Roskilde stift. Samtidigt blev också Dalby, endast en mil från Lund, biskopssäte för ett eget stift. Till biskop i Lund sattes engelsmannen Henrik och som biskop i Dalby tysken Egino. Hur avgränsningarna mellan de två stiftet såg ut är inte känd. Efter några år avled Henrik, stiftet slogs samman och Egino flyttade från Dalby till Lund som blev det nya sammanslagna stiftets huvudort.

Det är oklart när bygget av Lunds domkyrka påbörjades. I kung Knut den heliges gåvobrev, daterat till 21 maj 1085, talas om en domkyrka byggd under 1080-talet. Mycket tyder dock på att detta rör sig om en tidigare kyrka, och att den nuvarande domkyrkan började byggas under tidigt 1100-tal, då Lund blivit ärkebiskopssäte för Norden. Kung Erik Ejegod utverkade personligen hos påven Paschalis II i Rom, i samband med en pilgrimsfärd till Jerusalem, att de tre nordiska rikena fick bilda en kyrkoprovins under ett nordiskt ärkebiskopsdöme. Lund blev nu på ett helt nytt sätt knuten till Europa och centrum för en väldig kyrkoprovins som omfattade Danmark, Sverige och Norge men också Island, Grönland, Färöarna, Orkney- och Shetlandsöarna, Hebriderna och Isle of Man. Asker, den förste ärkebiskopen, mottog år 1104 insignier från det påvliga sändebudet (Ulvros, s 35)

Den betydelse som Lund därmed fick, förde obönhörligen med sig kravet på en kyrka av annat format och utseende än den, som tidigare hade funnits i staden. Det räcker inte längre med en vanlig biskopskyrka, Lund behövde en metropolitankyrka, en kyrka för ett ärkestift. Rutinerade stenhuggare hämtades från Apulien och Lombardiet i Italien och Mainz och Speyer i Tyskland. Den förste domkyrkoarkitekten Donatus kom, enligt konsthistorikern Monica Rydbeck, sannolikt närmast från bygget av kejsardomen i Speyer, vars krypta uppvisar påfallande likhet med kryptan i Lund.

Troligen hade de flesta av stenhuggarna sett dagens ljus i Italien; Donatus tros till exempel vara från Lombardiet. Tysk-romerska riket omfattade förutom Tyskland även kungarikena Lotharingia, Burgund, Böhmen och Italien, varför det inte är förvånande att finna kringresande hantverkare från det konstnärligt högutvecklade Lombardiet i Nord- och Centraleuropa. Det finns stora likheter mellan utsmyckningen av Lunds domkyrka och utsmyckningen av dåtida kyrkor i Norditalien. (Rydén, s 20) Domkyrkan i Lund var ett gigantiskt byggnadsverk som skulle uppföras och det behövdes även stenhuggare och skulptörer från mer närliggande håll. Det var attraktivt för lokala yrkesmän att få möjlighet att arbeta tillsammans med stenhuggare med bred erfarenhet av att bygga liknande katedraler. Skulpturernas

komposition och tekniska utförande vittnar om de nordiska bidragen. Det fanns hantverkare från både Skåne och Gotland representerade arbetsstyrkan. (Rydbeck, 1923)

De europeiska hantverkarnas tjänster tog i bruk på fler ställen än i Lund, Mariakyrkan i Vä, utanför nuvarande Kristianstad, byggdes vid samma tid som Lunds domkyrka av sannolikt samma stenhuggare.

Kryptans högaltare invigdes 1123 helgat åt Johannes Döparen. Den 1 september 1145 invigdes domkyrkans högaltare och hela kyrkan, helgad åt Sankt Laurentius, kunde tas i bruk.

Lund som nordiskt ärkebiskopsdöme bestod till år 1152, då Norge fick egen ärkebiskop och Nidaros stift. År 1164 blev Uppsala ärkebiskopssäte över Sverige. Den lundensiske ärkebiskopen var dock under hela medeltiden primas, det vill säga andligt överhuvud, över de norska och de svenska kyrkoprovinserna.

1519 avled den siste vigde ärkebiskopen i Lund, Birger Gunnarsen. Torben Bille var den sista ärkebiskopen och han avsattes och fängslades 1536 under reformationen.

Kryptan eller Kraftskyrkan

Lunds Kraftskyrka, domkyrkans krypta, är den äldsta delen av Lunds domkyrka och den är i stort sett intakt sedan invigningen 1123. Halvt under jord, halvt ovan, breder den ut sig under domkyrkans östra delar. Det finns få, om något, rum i Sverige som är äldre än detta. Det är i kryptan vi kommer närmast 1100-talet symboler och byggnadskonst.

Bild 2. Lunds Kraftskyrka, litografi, Magnus Körner 1834. Till vänster synes den norra kolonnfiguren och till höger den södra. Rakt fram syns ärkebiskops Birger Gunnarsens sarkofag framför altaret. Perspektivet är förvrängt.

Ordet krypta, av grekiskans *kryptós*, betyder det fördolda rummet. Kryptor kan härledas till den lilla kammare, *confessio*, som uppfördes kring helgongravar som utgjorde altare, i den fornkristna kyrkan. (Rydén, s. 21) Kryptor förekommer främst i romanska kyrkor. Den romanska stilen avser arkitektur i det medeltida Europa uppförd under 1000- och 1100-talen. Den romanska arkitekturen var den första stilen i Europas konsthistoria sedan det romerska riket som fanns representerad över hela kontinenten. Denna enhetlighet blev möjlig genom att medeltidsmänniskor i större omfattning än tidigare började färdas över Europa.

Den typ av krypta som finns i Lund kallas hallkrypta, en typ av krypta som växte fram i västra Europa under 900-talet. De kunde uppta ett litet utrymme under högkoret eller sträcka sig under hela östra delen som i Lund. (Rydén, s. 22) Eller ovanligare, under västra delen, som i det närbelägna Dalby där Nordens äldsta stenkyrka är belägen.

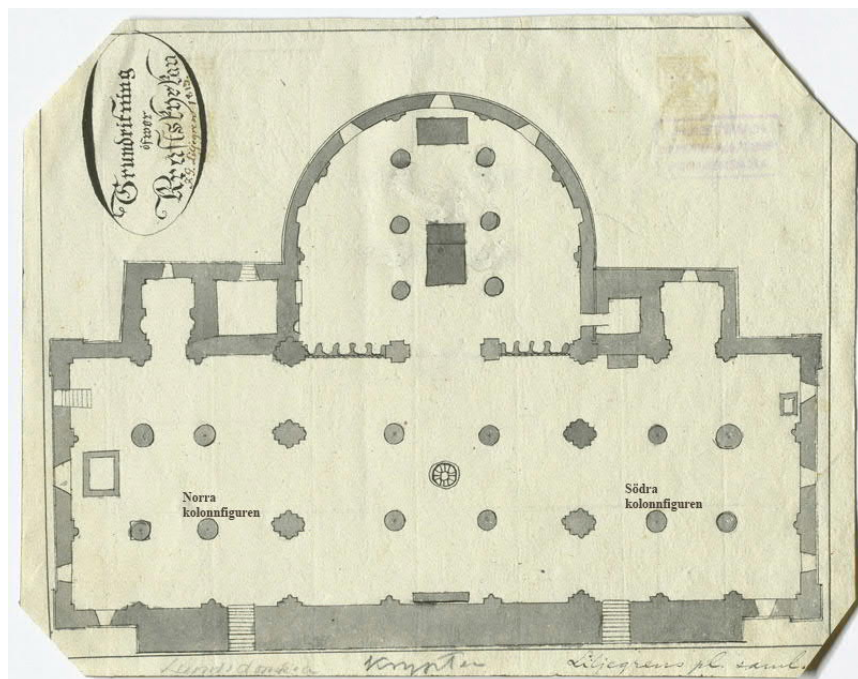

Bild 3. Kryptans grundplan (med norra och södra kolonnfigurerna utmärkta). Ritning/akvarellerad pennteckning av J.G. Liljegren 1813

Kryptan i Lund är vida berömd för sin arkitektur som baserar sig på ett proportions-system som grundar sig på kvadraten. Kvadraten uppträder i sin enklaste form i det enskilda valvet, nio valv bildar en större kvadrat och fyra sådana kvadrater täcker kryptans rum. En skog av artistiskt formade pelare och kolonner lyfter de 41 korsvalven. Kolonnerna är ömsom spiralvridna, ömsom dekorerade med vågsicksack- rutmönster, ömsom släta. När ljuset faller in på pelarna kan kryptans tak

nästa upplevas som svävande på grund av pelarna form. Pelarna anknyter till de spiralvridna pelarna i Peterskyrkan i Rom som i sin tur ansågs härstamma från Salomos tempel. (Ulvros, s. 32) Genom att imitera dem får kryptan del av prototypernas helighet.

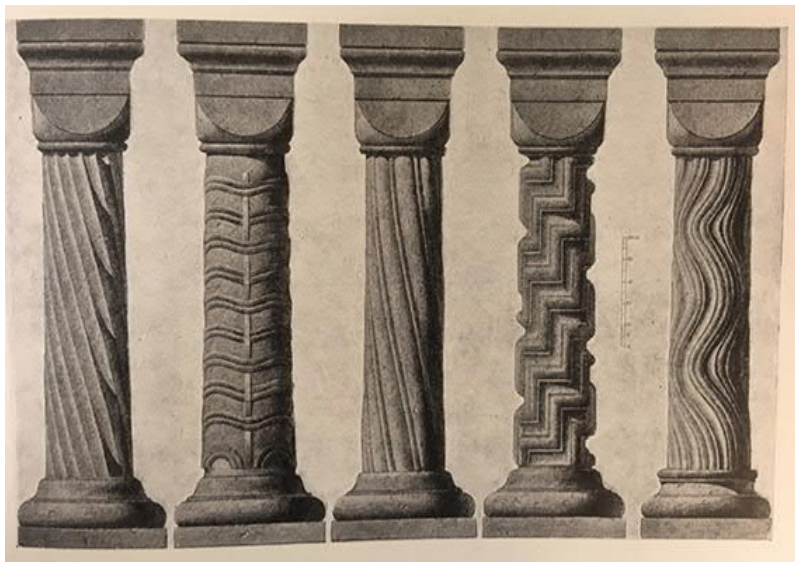

Bild 4. Dekorerede pelare från Lund domkyrkas krypta. (Ur Cinthio, Lunds domkyrka under romansk tid)

Kryptans högaltare invigdes 30 juni 1123 helgat åt Johannes Döparen. Då man valt Johannes Döpare till skyddshelgon för kryptan finns det skäl att tro att den ursprungligen fungerat som baptisterium eller dopkyrka. (Rydén, s. 22) Kryptan innehåller en brunn, eller egentligen en källa, Sannolikt användes denna källa för offer under den förkristna tiden. En möjlig tanke är att denna källa då hörde till en offerlund. Namnet Lund kan härröra just från detta – lunden (Lunds domkyrka.)

Kryptan, Kraftskyrkan, stod klar 22 år före den övre kyrkan och användes som "särskild kyrka" under hela medeltiden enligt C.G. Brunius (s. 64) och man vet att Kraftkyrkan hade sin egen församling fram till 1536 (Resa i Sverige åren 1812 och 1813 af Christian Molbech, s 45.) På 1300-talet nämns kraftkyrkan som "tyskarnas kyrka" (Rydén, s. 41).

Domkyrkoarkitekten C.G. Brunius pekar också på det ovanliga med Kraftkyrkan:

Nedstigom derföre i kraftskyrkan hvilken företrädesvis utmärker sig. Den ansenliga rymd man gifvit denna halfkorskyrka den utomordentliga omsorg man nedlagt derpå förutsätter ett ändamål hvars vigt motsvarat hennes högst kostsamma inrättande. Ehuru väl nutidens snillrike forskare icke ansett sig ha helt och hållet genom trängt den hemlighetsslöja, som i detta liksom i åtskilliga andra afseenden omhöljer medeltidens heliga byggnadskonst, kan man med skälig visshet påsta att dessa dystra helgedomar af hvilka en mängd finnes i Tyskland och England tjenat

till förrättande af andaktsöfningar samt jordande af frejdade män. – Dylka kryptor byggdes redan i tionde och allmänt i elfte men icke efter tolfte seklerna De anlades merendels under katedralernas östra såsom här, sällan under deras vestra delar såsom i Dalby. (Brunius, 1850, s. 63)

År 1234 inträffade en förödande brand i katedralen som gjorde att taket, och valven störtade, in och förstörde större delen av den ursprungliga kyrkan – kryptan klarade sig dock oskadd.

Det är alltså i denna krypta, i ett av Sveriges äldsta rum, som de två kolonnfigurer som denna studie handlar om tronar. Två ovanliga pelare som står vid varsin av de två ingångar som leder ner till kryptan, och som varit föremål för flera olika tolkningar under årens lopp, och som kopplats till frimureriet sedan åtminstone början av 1800-talet.

Finnteorin

Den äldsta teori om kolonnfigurerna vi känner till är den att den norra kolonnfiguren förställer jätten Finn. Myten i Lund är belagd så långt tillbaka som 1593, den nämns då i Erich Lassots von Stenblaus dagböcker, men namnet Finn förekommer inte och inte heller omtalas fru och barn. 1654 sägs kolonnfigurerna föreställa "ett troll jämte hustru och barn." Andreas Stobaeus gör en symbolisk tolkning av myten 1705 och menar att S:t Lars i sägnen representerar kristendomen och trollet hedendomen.

Sägnen om jätten Finn är en variant av byggmästarlegenden, som vi känner från den norröna mytskatten, om en jätte som erbjuder sig att bygga en mur runt Asgård i utbyte mot sol och måne och gudinnan Freja. Legendens har sedan knutits till olika kyrkobyggen som i Lund, Kalundborg och Trondheim. I Kalundborg är det ett troll som i likhet med jätten i Lund heter Finn som hjälper Esbern Snare med bygget och i Trondheim är det en jätte som heter Vind och veder som blir överlistad av Sankt Olof under bygget av Nidarosdomen. I Norge heter jätten/trollet ibland Skalle och i legender från Halland Spille.

I korthet lyder sägnen om jätten Finn i Lund så här:

Jätten Finn erbjöd sig att bygga Lunds domkyrka åt S:t Lars (S:t Laurentius). Till belöning för sitt arbete skulle Finn ha sol och måne och/eller den helige mannens båda ögon, såvida inte S:t Lars kunde lista ut jättens namn innan bygget avslutades. Bygget gick i rasande fart och S:t Lars hade ingen framgång i att gissa jättens namn. Under en skogspromenad fick han emellertid höra en jättinna sjunga för sitt barn, att dess fader Finn snart skulle komma hem med helgonets ögon. Glad skyndade han då till kyrkan och kallade jätten, som just skulle foga slutstenen till byggnaden, vid namn. Förbittrad störtade Finn ner i kryptan, omfamnade en pelare och för att

kullstörta templet, men förvandlades plötsligt till sten. Finns hustru och barn fattade en annan pelare och gick samma öde till möte.

Det är alltså domkyrkans byggmästare med fru och barn som avbildats på kolonnerna enligt sägnen. Finn-teorin gör sig gällande lågt in på 1800-talet och inte ens domkyrkoarkitekten C. G. Brunius verkar ha något att invända mot teorin.

Simsonteorin

Nästa teori, som lanserades 1864, och som faktiskt fortfarande biter sig fast, av arkitekten Fredrik Vilhelm Scholander vid ett besök i kryptan. Han såg framför sig att kolonnfiguren precis som jätten Finn försökte riva sin pelare, men att det skulle vara den bibliske Simson som försökte störta Dagens tempel i Gaza. Olika vetenskapsmän har sedan försökt att passa in kolonfigurerna i Simsonlegenden. Fru Finn har i vissa teorier blivit till Delila med Simson i knäet, men eftersom den lilla figuren håller i den hukande kolonnfigurens hår har andra hävdat att denna figur inte är en kvinna utan Simson, och istället är det sålunda Delila som ligger i knät och skär av Simsons hår. Den norra kolonnfiguren skulle då vara en "efterbild" av Simson med utvuxet hår som river templet i Gaza.

En av förespråkare för Simsonteorin var professor Otta Rydbeck som just såg en "före- och efterbild" av Simpson i de två kolonnfigurerna, först 1915 men även i sitt stora verk om Lunds domkyrka 1946, och som sedan kom att citeras i besöksguider till domkyrkan. Trots att det finns starka argument mot Simsonteorin har den levt kvar fram i våra dagar. Förmodligen av den enkla anledningen att Jätten Finn-teorin är lätt att betrakta som en saga, och att Simson-teorin trots allt vid en första anblick tycks ha en koppling till Bibeln.

Redan 1923 fick Simsonteorin hård kritik. Ewert Wrangel och Francis Beckett påpekade, var för sig, det orimliga i att tillämpa Simsonlegenden på kolonfigurerna i Lund eftersom den helt enkelt inte passade in. Wrangel skriver i Lunds domkyrkas konsthistoria (1923):

Men på just detta sätt framställda har man icke lyckats återfinna Simpsons scenerna annorstädes i konsten. (Wrangel, 1923, s. 158.)

och Francis Beckett är lika skoningslös i sin kritik av Rydbeckes Simpsonteori:

Men naar Billederna ikke paa noget punkt svarer til den Tekst, de antages illustrere, vil der dog altid vaere Grund til at tvivle om, at hans Forklaring af Billederne er den rigtige. (Beckett s. 77)

Göran Axel-Nilsson har i *Jakin och Boas I Lunds domkyrkas krypta* (1948) undersökt hur Simpson framställs i svenska kyrkor och det vanligaste motivet är Simpsons strid med lejonet som förekommer dubbelt så ofta som det näst vanligaste motivet – bortbärandet av Gazas portar, och mer sällan förekommer Delila med saxen klippandes Simpsons hår. Det är de tre helt dominerande motiven. Axel-Nilsson har inte funnit ett enda belegg för att det i Sverige eller utomlands skulle finnas någon framställning av Simson med Delila i knät. (s. 119) Det motivet är tvärt om – Delila med Simson i knät. Dessutom ligger inte den lilla figuren i Lund i knät på den större figuren utan svävar på tvären framför den hukande figurens bröstkorg. Möjligen skulle man kunna säga att den lilla figuren ligger i famnen, men eftersom den större figuren håller i ett rep med båda sina händer känns inte heller det som en tillfredställande förklaring.

Det kan också nämnas att bibeltexten tydligt nämner att det rör sig om två pelare som Simson störtar ner:

Därefter fattade Simson i de båda mittpelare som huset vilade på, och tog fast tag mot dem; han fattade i den ena med högra handen och i den andra med vänstra. (Dom 16:29)

Trots att det starkt går att ifrågasätta Simsonteorin har den som sagt levt kvar in i modern tid. En starkt bidragande orsak till det är sannolikt den lundensiska kolonnfigurens tvilling i Nivelles. L'église collégiale Sainte-Gertrude i Nivelles i Belgien invigdes 1046 – 100 år tidigare än Lunds domkyrka – och där finns en i det närmaste identiskt kolonnfigur som i Lund. Men i mindre format.

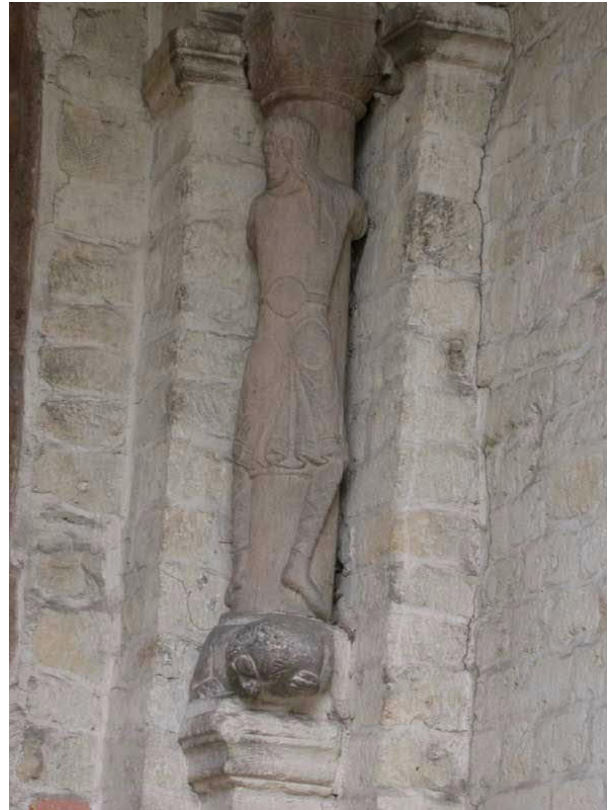

Bild 5. Kolonnfiguren från L'église collégiale Sainte-Gertrude. Foto: Architecture religieux en occident.

I Nivelles anses den förstås just Simson. Av naturliga orsaker, får man säga, eftersom den är placerad i den så kallade Simsonporten, vars övriga motiv föreställer scener ur Simsons levnad. Tympanonreliefen ovan för porten avbildar de vanliga Simsonmotiven; Delila med Simson i knät, Simson sliter sönder lejonet och utstickandet av Simsons ögon. På portens vänstra kolonn finns Simson bärandes bort portarna i Gaza och till höger hittar vi alltså kolonnfiguren som omfamnar kolonnen. Att Jättens Finns "tvilling" återfinns på en Simsonport kan ju vara ett starkt argument för att det är Simson även i Lunds domkyrka, inte sant?

Professor Oscar Reutersvärd var en av de främsta experterna på kolonnfigurerna i Lunds domkyrka och har lämnat viktiga bidrag till förståelsen av figurerna. Han har undersökt Simsonporten i Nivelles och kan konstatera, i Simson, styrkebälten och den sakrala kraften (1980), att Simsonporten är sammansatt av "tre tekniskt och stilistiskt osammanhörande skulpturkomponenter, som satts ihop till ett helt." (s. 62.)

Reutersvärd hävdar att figuren som omfamnar en kolonn är äldst och är ett ungmanskt, norditalienskt arbete av mycket hög kvalitet, medan tympanonreliefen är yngre och utförd av en annan "mindre betydande" stenmästare, som arbetar i en annan stil. Reutersvärd menar att denne stenmästare också gjort kolonnfiguren med Simson bärande på Gazas portar (s 62). Att dessa två skulpturer har tillkommit vid en annan tidpunkt än figuren som omfamnar pelaren tyder enligt Reutersvärd inte bara på stilskillnaden utan också på att de två förstnämnda skulpturerna samt portalomfattningen är gjorda i en rödaktigt ojämnt korning sandsten, medan de sistnämnda är huggen i grå och blåskimrande tät sandsten (s. 64)

Detta tyder, enligt Reutersvärd, på att kolonnfiguren som har samma motiv som kolonnfiguren i Lund ursprungligen haft en annan symbolik och betydelse och senare flyttats och infogats i Simsonportalen. Inte heller kolonnfiguren i Nivelles föreställde ursprungligen Simson.

Till sist räcker det att betrakta kolonnfiguren som famnar pelaren i Lunds domkyrka, såväl som Nivelles, för att ifrågasätta Simsonteorin. Skulle figuren föreställa Simson skulle denna försöka störta pelaren, medan allt tyder på motsatsen. Mannen som famnar kolonnen ser ut att stödja den, att upprätthålla den.

Kyrkans byggmästare

Otto Rydbeck, som senare skulle omfatta Simsonteorin, hade tidigare en teori (1906) om att kolonnfigurerna skulle tolkas som kyrkans byggmästare med hustru och barn. Byggmästarteori är också Lauritz Weibull inne på samma år och säger om den stående kolonnfiguren i Studier i Lunds Domkyrkas historia (1906):

Mannen har slagit båda armarne om kolonnskaffet, den ena lägre ned, den andra i jämnhöjd med halsen, och han intager en ställning var och en skulle intaga, som sökte hindra en kolonn från att falla." (Weibull, 1906, s. 32)

Weibull går längre i sin tolkning av byggmästaren och namnger vem han förstår:

Ehuru ej på "Finn", har det här utan tvivel varit tänkt på bestämd person ... Men ingenting synes likväl sannolikare än att man här velat giva bilden av en man som haft med kyrkans byggnad att skaffa ... Vad låg närmare än att sätta Donati bild, stödjande och upprätthållande, på en hedersplats i hans kryptkyrka? (ibid, s. 35-36.)

Weibull anser det alltså vara Mäster Donatus, domkyrkans byggmästare och arkitekt, som är avbildad i kyrkan som en upprätthållande kraft. Att byggmästaren verkligen hette Donatus, "Donatus architectus, magister operis hujus", vet vi från Lunds domkyrkas dödsbok och därmed vet vi att han avled 27 oktober under något under något av åren 1135-1140.

Donatus tros ha varit bördig från norra Italien och kom, enligt konsthistorikern Monica Rydbeck, sannolikt närmast från bygget av kejsardomen i Speyer, vars krypta uppvisar påfallande likhet med kryptan i Lund.

Lauritz Weibulls teori om att det verkligen är Donatus, byggmästaren, som är avbildad i kryptan ger också en förklaring till hur sägnen om den fiktive byggmästaren Finn kan ha uppstått, nämligen att med tiden glömdes namnet på den verkliga byggmästaren bort och därför lånades sägnen om jättebyggmästaren in och knöts till den namnlösa pelaren.

År följde år. En efter annan vandrade ned i kryptan för att förrätta andakt, stannade i förbifarten ett ögonblick inför bilden av kyrkans upphovsman. Hans namn föll i glömska. Men alltsom glömskan föll och åren gingo, sköto legenderna och sägnerna växt nere i kryptdunklet. ... Och i byggmästaren som stod vid kolonnen, såg befolkningen inom kort den jätte om vilken sägnen började förtälja, att han byggt kyrkan (ibid, s. 36)

Däremot går Weibull, liksom så många andra, bet på att begripa sig på den högra kolonnfiguren – fru Finn med barn – och tycker att Otto Rydbecks teori verkar för enkel – att det är Donatus fru och barn. Weibull konstaterar också att där Donatus på sin kolonn verkligen ser ut att upprätthålla, är det också tydligt att den hukande figuren anstränger sig till det yttersta, och som Weibull tolkar det – till att riva ner sin pelare. Så Lauritz Weibulls förklaring blir att den högra pelarfiguren tillkommit på grund av att man lånat in legenden om Finn! Det vill säga att eftersom det nämndes en jättekvinna i folktron lät man skulptera henne som en pendang till Donatus som förvandlats till Finn efter något århundrade!

Denna uppenbara svaghet i Weibulls teori har gjort att Donatusteorin avfärdats i mitt tycke alltför lättvindigt. Det finns andra kända exempel på att byggmästaren / arkitekten avbildats i katedralbyggen, ofta som ett ansikte som tittar fram, som arkitekten Peter Parler i Vituskatedralen i Prag, eller i mer originella former som "Fenstergucker" i Stefansdomen i Wien som tittar ut genom ett fönster med stämjärn i hand och ett stenhuggarmärke på en vapensköld. I Stefansdomen finns det dessutom ett annat självporträtt som man tror är arkitekten Anton Pilgram som avbildas med passare och vinkelhake i hand. I Linköpings domkyrka finns ett porträtt som antas vara stenmästaren och i Lunds domkyrka har en senare arkitekt, Adam van Düren, passat på att göra ett självporträtt när han slog ett nytt valv i kyrkan 1524 (Svanberg, 2013, s 114.)

I första utgåvan av Acta Masonica Scandinavica (1998) återvänder Ulf Lindgärde till byggmästarteorin i artikeln Jætten Finn i Lunds Domkirke - hvem forestiller han? Han anser att det är troligt att mannen som famnar kolonnen är tänkt att symbolisera byggmästaren, "Der er altså en gammel kirkebygger, der står der" och han hävdar att den norra kolonnfiguren tidigare varit försedd med ett förkläde – byggarens attribut. Men Lindgärde anser inte att det är rimligt att det handlar om en "vanlig" byggmästare, ut menar att enligt dåtidens tankesätt, "Mennesket må repræsenteres af en verdslig eller åndelig idealskikkelse eller måske af en klassisk tempelbygger." (Lindgärde, 1998, s. 101 ff) Den första som då kommer till minnes är Konung Salomo själv, men Lindgärde avfärdar snart denna tanke eftersom kolonnfiguren saknar Konung Salomos ring på höger långfinger, så han landar i slutsatsen att byggmästaren som avbildats i kryptan är Adoniram, som i det svenska systemet har intagit Hiram Abis roll. Kolonnfiguren skulle alltså föreställa byggmästaren Hiram Abi.

Kolonnresningsundret

Så långt om Finn, Simson, Donatus och Hiram Abi. Det som berett forskare under årens lopp mest bekymmer är den hukande figuren vid den högra/södra pelaren. De två pelarna med kolonnfigurer har tolkats som ett par, och då oftast också som ett par, det vill säga som man och kvinna. Är mannen jätten Finn är den hukande figuren en jättinna. Simpson och Delila. Donatus med hustru och barn.

I själv verket finns det inget på den hukande figuren som egentligen talar för att den är en kvinna. Sannolikt har tanken på att det skulle vara en kvinna uppstått för att en liten figur ligger horisontellt framför den hukandes bröstorg. En kvinna med ett barn i famnen? Fru Finn med barn? Ja, det är tillsynes en rimlig förklaring av den svårförstådda figurgruppen som också håller ett band som man knutit runt pelaren. För att riva ner som i Finnlegenden, och så hade ju också Weibull tolkat det.

I Simsonteorierna, som är lite bakvända, är den hukande figuren Simson och den lilla liggande Delila. Då tolkas banden som om de fängslade Simson. Men som Göran Axel-Nilsson konstaterar: "Den sittande figuren är fri, icke fängslade eller bunden." (Axel-Nilsson, 1948, s. 120)

Det är också Göran Axel-Nilsson som kommer med ett stort genombrott i forskningen om, och förståelsen av, kolonnfigurerna. I figurgruppen såg han en kolonnresningsprocedur.

En manlig figur sitter på huk, skrevande med båda benen om kolonnen. Sitt bälte har han bundit kring kolonnen och håller fast vid kolonnen på detta sätt. Vidare har han slagit ett tjockt rep kring kolonnens midja och fattar och drar med ett kraftigt grepp i repet med båda händerna. (ibid, s. 128)

Plötsligt får den högra kolonnfiguren sin uppenbara förklaring. Vad vi ser är en kolonnresare som är i färd med att resa en stor stenkolonn – något som måste ha framstått som en stor bedrift på 1100-talet. Men det vi ser är inte en socialrealistisk skildring av byggnadsarbetarens vardag. Nej, det är mer komplicerat än så. Vad gör till exempel den lilla figuren som ligger horisontellt över den hukande figurens bröst? Och varför håller denna lilla figur i kolonnresarens hår? På dessa frågor hade inte Göran Axel-Nilsson något svar utan lutade åt att betrakta det "som ett improviserat inslag, ett drolerie". 1967 grubblade han fortfarande över detta. "Hypotesen hade nämligen en väsentlig svaghet, något som jag även medgav i min uppsats: den sittande kryptfigurens "barn" lät sig ej inlemmas i densamma." (Axel-Nilsson, 1967, s. 82.)

Men det finns en rimlig förklaring och den första att peka på denna var Frans Carlsson i Fortitudo i kyrkans grund — ett bidrag till diskussionen kring Lunds domkyrkas kryptskulpturer (1970.) Han pekar på att den södra figurkolonnen ska tolkas i ljuset av en Marialegend, som finns återgiven hos bland andra Gregor av Tours. (Carlsson, 1970, s. 222) Enligt denna skulle kejsare Konstantin bygga en kyrka åt Maria, men när kolonnerna skulle resas förmådde arkitekten inte detta. Maria uppenbarade sig då för honom i en dröm och rådde honom att ta hjälp av tre barn. Arkitekten gjorde som det blev sagt i drömmen och anropade dagen därpå tre barn med vars hjälp han reste kolonnerna.

Frans Carlsson menar att den södra kryptkolonnen kan illustrera just denna legend. Arkitekten har slagit repet runt kolonnen, satt sig ned på huk och tar spjärn.

Barnet har gripit honom i håret — den gamla styrkesymbolen — och överför sin kraft till honom med denna handpåläggning. Barnet tar också i av alla krafter, vilket framgår av dess sammanbitna tänder — det vanliga sättet att framställa den fysiska ansträngningen under medeltiden. Här har således konstnären valt ett annorlunda och genialare sätt att illustrera miraklet. Barnen är även här

reducerade, medan det däremot här är arkitekten själv, som utför arbetet och barnet hjälper honom. (ibid, s. 224)

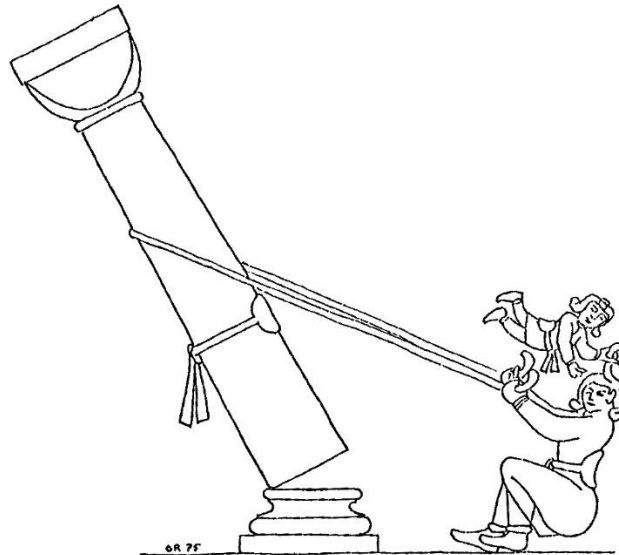

Bild 6.

Oscar Reutersvärd har kommit till samma slutsats och även pedagogiskt illustrerat hur figurscenen ska uppfattas i Jätten Finn i Lunds domkyrka – mysterium och lösningsförsök (1976.)

Av detta dramatiska tema skulle vi kunna sluta oss till att en mirakelberättelse knutits på ett tidigt stadium till byggande av domkyrkan i Lund. Sådana underbara och mystiska händelser berättades ha inträffat vid otaliga kyrkobyggen och var i ivrigt omlopp speciellt under 1100-talet. (Reutersvärd, 1976, s. 10)

På den högra pelaren ser vi alltså arkitekten (Donatus) eller en av hans byggnadsarbetare som under mirakulösa former och med himmelsk styrka reser en pelare.

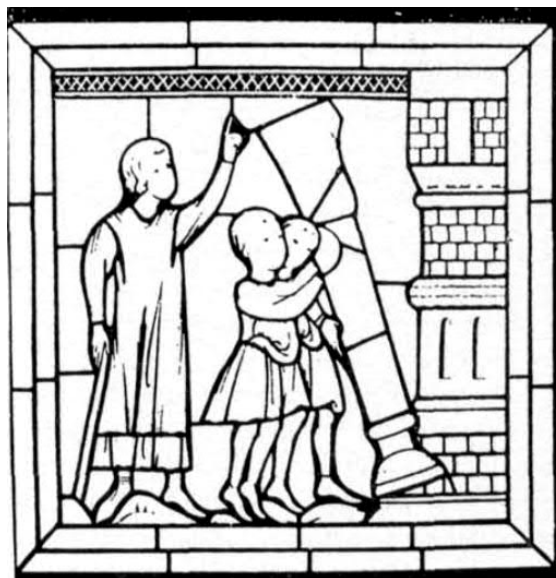

Bild 7. Fig. Arkitekten försöker resa kolonnen respektive barnen reser kolonnen. Glasmålning i Le Manskatedralen. Efter Male 1919, fig. 136.

Styrkebältena

Frans Carlsson pekar också ut en viktig komponent i förståelsen av kolonnfigurerna, nämligen de styrkebälten som de är iförda. Såväl den hukande figuren som barnet har ett bälte, ett slags njurbälte med en rund skiva bak på ryggen. Bältet ska inte förstås som en tidstypisk dräktdetalj.

I själva verket är bältet, trots att det är spritt över hela Europa, endast förknippat med personer, vilka är starka eller utför kraftkrävande handlingar. Detta förhållande är redovisat i en särskild uppsats som påtalar bältets styrkekaraktär, och här omtalas även Bibelns omnämnande av styrkebälten i Psaltaren 18: 32 och 93:1 (Carlsson, 1970, s. 221)

Oscar Reutersvärd har också studerat styrkebältena i Simson, styrkebälten och den sakrala kraften (1980) och han påpekar att i den lombardiska romantiken så framställs inte Simson med styrkebälte ej heller jätten Goliat (ibid, s. 59f)

Jag gör istället gällande att bältet har en överförd betydelse av helt annan och mycket exakt precisering. Det skall upplysa om kapaciteten hos bäraren, som inte åskådliggörs för ögat med muskelmassor eller väldig kroppsstorlek, dvs andlig och sakral styrka (ibid, s 60.)

Styrkebältena syns tydligt på de södra kolonnresarfigurerna i Lunds domkyrkas krypta, men däremot inte lika tydligt på den norra gestalten (Finn), vilket beror på att den "renhögs" i slutet av 1700-talet – Gustav III besökte domkyrkan 1785 och fann kryptan i ett så bedrövligt skick att han beordrade att den skulle iordningställas. I renoveringen följande år "renhögs" den norra kolonnfiguren vilket förändrade dess

utseende ganska radikalt. Kolonnfigurerna i söder besparades däremot större ingrepp. Sannolikt har styrkebältet omformats till dagens mer allmänna bälte. Oscar Reutersvärd skröder inte orden:

”Renoveringen” av Jätten Finnskulpturen resulterade i att den nästan fullständigt förstördes ... Inte minst måste vi beklaga att stenmannens händer och armar utsattes för denna hänsynslösa behandling och höggs bort till halva djupet (Reutersvärd, 1976, s 14.)

Jämför man kolonnfigurens like i Nivelles ser man att denne har ett lika detaljerat och fint hugget styrkebälte som de båda södra kolonnfigurerna i Lund.

Reutersvärd anser att styrkebältena inte alluderar på mänsklig och jordisk kraft utan att de är betydelsebärande bildelement som kolonnfigurerna bär.

De omfamnar med ömhet respektive hanterar med kraft olika fundamentala byggnadselement i kyrkans själva konstruktion. Enligt min tanke förstod samtiden att de utgjorde inkarnationen av den andliga och sakrala kraften, därför att de bar styrkebälten. (Reutersvärd, 1980, s 63.)

Ulf Lindgärde tog en serie fotografier av kolonfigurerna belysta i sidoljus för att få ledtrådar till vad som höggs bort under ”renoveringen” på 1700-talet. Han studerade då den norra kolonnfigurens bälte.

Bælteenderernes ydersider er gamle og oprindelige. Men indersiderne er af senere dato. Og åpenbart hugget i forbindelse med renhuggningen i 1700-tallet. Man havde altså skabt hængende bælteender af skødskindets yderkanter! (Lindgärde, 1998, s. 101)

Lindgärde nämner inget om styrkebälte, men hävdar alltså att den ursprungliga kolonnfiguren varit iklädd ett förkläde. De lösa ändarna på bältet skulle sålunda varit en del av förklädet som huggits bort för att skulptera fram ett bälte på 1700-talet. Möjligen har stenhuggaren på 1700-talet huggit bort ”konstigheterna”, det vill säga en rund platta på ryggen och ett förkläde, till förmån för ett mer ” normalt ” bälte?

Jakin och Boas

De två utmärkande kolonnerna i Lunds krypta uppfattas vanligen som ett par, som att de betydelsemässigt och symboliskt hänger samman. Vilket lätt för tankarna till Jakin och Boas som var namnet på två fristående pelare eller kolonner av koppar framför förhuset till Salomos tempel (Första Kungaboken 7:15–22, Andra Krönikeboken 3:15–17). De bibliska pelarna Jakin och Boas är även viktiga symboler inom frimureriet och en av anledningarna till att frimureriet förknippats med Lunds domkyrkas krypta härrör

förmodligen från denna koppling, i Handbok för frimurare (1899) nämns frimureriet i samband med de två pelarna i kryptan:

Man påstår att i forna tider frimurarna här haft sina sammankomster. Tvenne särskildt prydda pelare synes bestyrka detta påstående. (s. 144)

Göran Axel-Nilsson var den första forskare att lägga fram teorin om att de två särpräglade kolonnerna kan tolkas som Jakin och Boas i Jakin och Boas i Lunds domkyrkas krypta (1948.) Han menar att enligt det medeltida tankesättet var Jerusalems tempel ur bilden för alla tempel och det är med detta i bakhuvudet man ska tolka figurkolonnerna.

Det är sällsamt, att man ej tidigare särskilt fäst sig vid de båda kryptkolonnernas placering i kryptan ... Figurkolonnerna stå i kryptan i omedelbart anslutna till var sin entré. Figurskulpturerna vända sig mot den inträdande och synes sålunda vara avsedda att först observeras från ingången. Kort sagt, de stå här som sentida avläggare till Jakin och Boas i Jerusalems tempel (Axel-Nilsson, 1948, s 122.)

Göran Axel-Nilsson pekar också på att de två kolonner utanför Salomos tempel även kan knytas till ritualpelare framför tempel i äldre kulturer.

Han anför andra exempel i medeltida katedraler där symbolerna Jakin och Boas förekommer, med det mest kända exemplet från Würzburg med två mycket ovanliga kolonner som dessutom har påskriften "Jachim" och "Booz." Ett annat exempel på en kolonn som haft en symbolisk snarare än bärande funktion finns i Dalby utanför Lund som stoltserar med Nordens äldsta stenkyrka. Monica Rydberg gör gällande i Skånes stenmästare före 1200 (1936) att kolonnen i Dalby ursprungligen varit två kolonner utan stödfunktion och tidigare varit placerad i kyrkans västparti. Göran Axel-Nilsson vill i Monica Rydbergs tolkningar se Jakin och Boas:

Även Dalby skulle således kunna tänkas ha haft två i kyrkans ingångsparti i väster uppställda kolonner av särskild innebörd, Jakin och Boas (ibid, s 123.)

Oscar Reutersvärd kopplar också kolonnfigurerna till Jakin och Boas i Jakin och Boas och kolonnresningsmiraklet vid Lunds domkyrkas västingång (1976), men menar dock att i figurkolonnerna ursprungligen inte placerades i kryptan, istället menar han att dessa kolonner stod vid västingången i domen. Dels, menar Reutersvärd, skulle det verkligen förklara Jakin och Boas som stod vid ingången till konung Salomos tempel, och dels skulle det förklara "Finns" avhuggna hjässa och det faktum att de båda kolonnerna har olika mått. Reutersvärd har mätt och räknat på pelarnas omkrets och höjd och kommit fram till att de båda pelarna ursprungligen torde haft en totalhöjd på över tre meter. Den norra pelaren med mannen som famnar pelaren skulle då

huggits av med 30 cm ovanför mannens huvud och den södra pelaren med 61 cm under den hukande figurens stuss, vilket inneburit att denna figur från början suttit en bit upp på pelaren (s. 230.)

Konsthistorikern och medeltidsarkeologen Lone Mogensen är också inne på Jakin - och Boassymboliken för de två kolonnfigurerna och pekar dessutom på kapitälet över den norra pelaren visar att den representerar världspelaren. I varje hörn finns en människofigur, tre män och i nordost en kvinna, vilket representerar de fyra riktningarna i universum. Tillsammans med kolonnens riktning upp och ner kan det tolkas som en representation av hela universum. Mogensen omfamnar också teorin om att kolonnerna ursprungligen haft en annan plats:

Det råder ganska stor enighet om att de två figurkolonnerna kan ha stått i domkyrkans ursprungliga förhall mellan västtornen. Här vakade de över ingången till det heliga, precis som Jakin och Boas. Kanske flyttades de ner i kryptan efter den stora branden på 1200-talet. (Mogensen, 2016, s. 80)

Göran Axel-Nilsson gör inte kopplingen till flyttade pelare och den ursprungliga förhallen, men ser ändå liknelsen med Jakin och Boas eftersom de varit placerade vid ingångarna – till kryptan eller Kraftskyrkan. Det är inte bara placeringen som får Göran Axel-Nilsson att misstänka att de ovanligt utformade kolonnerna i kryptan kan tänkas anspela på de bibliska pelarna, utan främst det symbolvärde som knöts till Jakin och Boas. Den traditionella översättningen (från hebreiska) av Jakin är "Han skall upprätthålla" och av Boas "I honom är styrkan." Oscar Reutersvärd anger det till "Jag är den gudomliga skaparkraften" respektive "Jag är den evigt bestående kraften" (Reutersvärd, 1976, s 6.) I frimurarritualen beskrivs Boas avse styrka och Jakin grunden. Göran Axel-Nilsson resonerar om översättningen och kommer fram till att man med viss säkerhet kan förutsätta att Jakin har en betydelse av "den som uppställer, inrättar, anordnar, fastställer, fasthåller" och Boas "den som är stark, i honom är styrkan. "

Bild 8. Kolonnfigurerna är placerade intill var sin ingång till kryptan. Här norra ingången. Foto: Elina Melander

Den norra pelaren, mannen som famnar en pelare (Jätten Finn) skulle då motsvara den vänstra pelaren Boas, och det ser Göran Axel-Nilsson som tillfredställande: Att Boas, "i honom är styrkan", får formen av en stark man, som fattar om kolonnen, måste anses vara en fullt tillfredsställande och osökt lösning.

Göran Axel-Nilsson tolkar den södra pelaren som just en arbetare i färd med att resa, uppställa, en pelare, men har bekymmer med den barngestalten som ligger på tvären framför arbetares bröst, han kallar detta ett "irritament" och anser att detta är hypotesens svaghet. Han kan inte förklara detta utan avfärda det som ett "som ett improviserat inslag, ett drolerie." Men även om Göran Axel-Nilsson inte riktigt får ihop sin teori är han den förste att se sambandet mellan Jakins kosmiska skaparsymbolik och det fysiska kyrkobyggandet.

Domkyrkoarkitekten C.G. Brunius resonerar en del om Jakin och Boas i samband med Lunds domkyrka, och andra kyrkor, men inte kopplat till kolonfigurerna i kryptan och betonar att Salomons kolonner "betecknade skaparens frambringande och underhållande allmakt." (Brunius, 1850, s 575.)

Frans Carlsson tolkar båda kolonnerna, men i synnerhet den norra, som Fortitudosymboler. Det vill säga en av de fyra kardinaldygderna (Vishet – Prudentia, Rättrådighet – Iustitia, Måttfullhet – Temperantia och Mod – Fortitudo.) Men utesluter inte dess koppling till Jakin och Boas.

Båda kolonnerna med sina skulpturer kan således ses som Fortitudosymboler, vilket ej hindrar att de parallellt med detta uppfattats som Jakin och Boas. Det är den världsliga styrkan, som sviktar i båda fallen, och det är endast Guds egen styrka, som förmår konsolidera kyrkan, något som kan sägas vara ett passande tema för de bärande elementen i kyrkans grund. Fortitudo är också minsta gemensamma nämnaren i en lång rad av teorierna kring kolonnerna detta gäller t. ex. Finn, Simson, Jakin och Boas, Kristus uppbyggande sin kropp m. fl. (Carlsson, 1970, s 225.)

Frimurarforskaren Ulf Lindgärde, i sin artikel i *Acta Masonica Scandinavica*, är också inne på figurkolonnerna i Lund ska tolkas som Jakin och Boas. Han utesluter inte att de ursprungligen haft en annan placering, men ställer den relevanta frågan varför de är placerade på sina nuvarande platser. De är knappast slumpmässigt utplacerade. Lindgärde anser att de kan inlemmas i en geometrisk symbolik.

Man byggede hovedsaglig på grundlag av kvadratet, det dobbelte kvadrat, det gyldne snit, og den ligesidede trekant. ... Den ligesidige trekant hentyder naturligtvis til treenigheden som billede på det fuldendte skaberværk og var utvivlsomt det helligeste geometriske element" (Lindgärde, 1998, s. 98)

Lindgärde noterade att figurkolonnerna står på sådant sätt att de möjligen skulle bilda en liksidig triangel med altaret tillägnat Johannes Döparen, men när han utförde noggrannare mätningar visade sig måtten inte stämma. Men lösningen hittade han en dag när han bläddrade i Brunius standardverk om domkyrkan och noterade att man flyttat på altaret på 1500-talet, för att ge plats till ärkebiskopen Birger Gunnarsons grav! Med den ursprungliga placeringen av altaret kommer triangeln Boas — altare — Jakin tillräckligt nära en liksidig triangel för att placeringen inte ska vara en tillfällighet enligt Lindgärde. (ibid, s. 102)

Oscar Reutersvärd förtydligar, i sitt resonemang, Jakin och Boas-symboliken genom att ge kolonnfigurerna och tydliga namn och kallar dem "Uppresaren", "Mirakelbarnet" och "Upprätthållaren." Uppresaren syftar sålunda på Jakin (södra kolonnen) och Upprätthållaren på Boas (södra kolonnen). Mirakelbarnet är såklart barnet i kolonnresningsmiraklet; en symbol för det gudomliga ingripandet som svävar in i bilden och genom att gripa Uppresaren i håret, en gammal symbol för styrka, överför han den himmelska kraften som låter Uppresaren resa kolonnen (s. 232)

Avslutning

Sannolikt kommer vi aldrig helt att kunna förstå 1100-talets symbolik eller dåtidens människor förståelse för motiven såsom de då tog sig ut i Lundadomen. Vi vet inte ens hur den tidiga domkyrkan såg ut i detalj, även om dess äldsta del, kryptan, kan ge oss en bra bild. Själva ordet "krypta" betyder det fördolda rummet, och den fulla innebörden av dessa speciella kryptor som byggdes på 1000- och 1100-talet vet vi inte, men att de bedömdes som mycket betydelsefulla och framträdande delar av katedralerna kan vi vara säkra på. I Inledningen till studien citerade jag domkyrkoarkitekten Brunius som talar om en hemlighetsslöja som dåtidens snillrike forskare ännu inte helt trängt igenom, men nu snart 200 år senare anser jag att man gläntat lite på hemlighetsslöjan och kommit längre åtminstone i förståelsen av kolonnfigurerna i kryptan.

Vi kan tämligen säkert slå fast att det vare sig är jätte Finn och hans fru Gerda eller Simson och Delila som avbildas på pelarna.

Vi kan tämligen säkert slå fast att kolonnfigurerna ska tolkas i ljuset av byggandet av domkyrkan. Göran Axel-Nilsson är den första att koppla den södra kolonnfiguren till en arbetare i färd med att resa kolonnen och med Frans Carlsson bidrag, att den södra figurkolonnen ska tolkas i ljuset av en Marialegend som en visualisering av ett kolonnresningsmirakel, där arkitekten/byggaren får hjälp av barn att resa kolonnen, har hemlighetsslöjan till sist lyfts av "fru Finn" och "Delila" och fått en rimlig förklaring. Vi kan kalla figuren "Uppresaren."

Då den södra kolonnen identifieras som arkitekten/arbetaren reser, uppställer kolonnen ligger det också nära till hands att se den norra kolonnfiguren som en upprätthållande kraft, någon som stöttar kolonnen och Kraftskyrkan. Vi kan kalla figuren "Upprätthållaren."

De symboliska namnen "Uppresaren" och "Upprätthållaren" är lätta att knyta till de till de bibliska pelarna Boas och Jakin som är laddade med samma symbolinnehåll.

Med dessa punkter i bakhuvudet får Lauritz Weibulls teori ny tyngd och aktualitet. Den upprätthållande kraften symboliseras av byggmästaren själv, det vill säga Mäster Donatus, domkyrkans byggmästare och arkitekt.

Tolkar man kolonnfigurerna i ljuset av domkyrkobygget så finns det en koppling till det spekulativa frimureriets föregångare i de medeltida kyrkobyggargillena. Kolonnfigurerna "Uppresaren" och "Upprätthållare" är en symbol både för de skickliga kyrkobyggarnas yrkeskunskap och också en gestaltning av deras andliga styrka och sakrala kraft att utföra dessa heliga byggen som måste teta sig som i det närmaste mirakel för vanligt folk.

Jakin och Boas-teorierna passar väl in den bibliska symboliken, där kyrkor associeras med Salomos tempel. Det som gör att man vid en första anblick kan tveka inför den symboliken är just att kolonnfigurerna – Jakin och Boas i Bibeln är släta pelare. Det är först när figurerna får en tolkning som en uppresande respektive upprätthållande kraft som Jakin och Boas-symboliken blir tydlig.

Huruvida pelarna ursprungligen stått vid domkyrkans västra ingång och flyttats till kryptans ingångar efter branden 1234 är svårt att slå fast. Om de flankerat den västra ingången är Jakin och Boas-symboliken verkligen tydlig, men även deras placering vid kryptans västra ingångar kan rymma denna symbolik. Om de flyttats från västra ingången efter branden så kan man anse det troligt att de flyttas så att symboliken bevarats. Även om de inte flyttats utan placerats i kryptan vid uppförandet visar Göran Axel-Nilsson att placeringen vid kryptans båda västra ingångar går att infoga i Jakin och Boas-symboliken.

Tidig frimurerisk historieskrivning var ofta mer av ett önsketänkande och ett försök att koppla det moderna spekulativa frimureriet till ett så storslaget förflutet som möjligt. Så måste vi också se uppgiften om att frimurare möttes i Lunds domkyrkas krypta under drottning Margarethes tid på 1300-talet. Ett försök att koppla det spekulativa frimureriet direkt till katedralbyggarna på medeltiden. Visst kan kyrkobyggnadsgillet i Lund på 1100-talet och bygghyttan som sannolikt fanns i staden vid denna tid sägas vara frimurarnas föregångare – men det var knappast "frimurare" i vår mening.

Frimurarforskaren Ulf Lindgärdes hypotes om att den norra kolonnfiguren föreställer Hiram Abi (Adoniram) tror jag är dra tolkningen ett steg för långt. Lindgärde anser

det troligt att kolonnfiguren ska tolkas i byggmästarsymboliken "Der er altså en gammel kirkebygger, der står der", men anser att en vanlig byggmästare inte är tillräckligt allmängiltig som symbol. Han tänker sig emellertid inte att den verkliga byggmästaren borde ersättas av en jätte, utan lämpligare kung Salomo eller Hiram Abi som symbol för en klassisk idealbild för byggmästare. Liksom frimurarbakgrund kan vara till hjälp till exempel för att se, och tolka, i Jakin och Boas-symboliken, kan den också få oss frimurare att tolka in frimurerisk symbolik där den kanske inte finnes.

Jag finner Lauritz Weibulls teori, att den upprätthållande kraften symboliseras av byggmästaren själv, det vill säga Mäster Donatus, domkyrkans förste arkitekt, som mer trolig. Den svaghet som Weibull, och andra samtida forskare, såg i teorin vi 1900-talets början var att den vid den tiden inte kunde inlemma den södra kolonnfiguren. Weibull kunde inte tolka figurerna på annat sätt än "kvinna och barn" och då föll teoribygget. Men i ljuset av att denna kolonfigur nu fått en trolig förklaring, faller bitarna plötsligt på plats. Då pelarna tolkas i Jakin och Boas-symbolik och den södra kolonnfiguren får sitt sammanhang med kolonresningsmiraklet vid domkyrkobygget så får Weibulls byggmästarteori stadga. Uppresaren och Upprätthållaren.

Weibulls teori ger också en tillfredställande förklaring till hur sägnen om den fiktive byggmästaren Finn kan ha uppstått, nämligen att med tiden glömdes namnet på den verkliga byggmästaren bort och därför lånades sägnen om jättebyggmästaren in och knöts till den namnlösa pelaren.

Nu kommer ju inte lundaborna att glömma bort den käre och berömde jätten Finn. Finn och Gerda och sonen Sölve kommer tryggt att stå kvar i kryptan i folkmun, men för de av oss som har funderat på vad kolonfigurerna verkligen föreställer och symboliserar tycker jag att hypotesen jag har presenterar här, att vi har att göra med Mäster Donatus och ett kolonresningsmirakel i form av lundensiska Jakin och Boas, kommer betydligt närmare sanningen.

Källförteckning

- Göran Axel-Nilsson (1948), Jakin och Boas I Lunds domkyrkas krypta, särtryck ur Rtg, Vol 31, Nr 3. Stockholm.
- Göran Axel-Nilsson (1967), Nya studier om kryptbilderna i Lunds domkyrka, i tidskriften Rtg, Vol 50, Nr 4.
- Francis Beckett, De tre kunsthistoriske Jubileumsverker fra Lund, i Tidskrift för konsthistoria 1923-1924.
- C.G. Brunius (1834), Nordens äldsta metropolitankyrka; eller, Historisk och arkitektonisk beskrifning öfver Lunds domkyrka. Berlingska boktryckeriet. Lund.
- Frans Carlsson (1970), Fortitudo i kyrkans grund — ett bidrag till diskussionen kring Lunds domkyrkas kryptskulpturer. Fornvännen, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Erik Cinthio (1957), Lunds domkyrka under romansk tid. C. W. K. Gleerups Förlag. Lund.
- P.B Eklund (1899), Handbok för frimurare bearbetad efter utländska och svenska källor. Stockholm
- Ulf Lingärde (1998), Jätten Finn i Lunds Domkirke - hvem forestiller han? Acta Masonica Scandinavica, Bd. 1. Uppsala
- Lunds domkyrkas webbplats (16 mars 2012) Läst den 3 december 2018.
<http://lundsdomkyrka.se/2012/03/16/brunnen-i-kryptan/>
- Christian Molbech (1815), Resa i Sverige åren 1812 och 1813. Tryckt hos Olof Grahn. Stockholm.
- Lone Mogensen (2016), Kryptan. I Vägen vidare, Frimurarförbundet EOS i Lund 150 år 2016. Lund.
- Oscar Reutersvärd (1976), Jätten Finn i Lunds domkyrkas krypta – mysterium och lösningsförsök. Giant Records, Lund
- Oscar Reutersvärd (1976), Jakin och Boas och kolonnresningsmiraklet vid Lunds domkyrkas västingång. I Bild och betydelse, föredrag vid det 4. Nordiska symposiet för ikonografiska studier. Åbo Akademi, Åbo.
- Oscar Reutersvärd (1980), Simson, styrkebälten och den sakrala kraften. I Genesis Profeta, nordiska studier i gammaltestamentlig ikonografi. Almqvist & Wicksell, Stockholm.
- Otto Rydbeck (1923), Lunds domkyrkas byggnadshistoria. Gleerups. Lund.
- Monica Rydberg (1936), Skånes stensemästare före 1200, Volym 1 av Arkiv för dekorativ Konst. Lunds Universitets Konstmuseum. C. W. K. Gleerups. Lund.
- Thomas Rydén (1995), Domkyrkan i Lund. Corona. Malmö.
- Jan Svanberg (2013), Medeltida byggmästare i Norden. Bokförlaget Signum. Stockholm.
- Eva Helen Ulvros och Anita Larsson (2012), Domkyrkan i Lund : en vandring genom tid och rum. Historiska media. Lund
- Lauritz Weibull (1906), Studier i Lunds domkyrkas historia. P. H. Lindstedts Universitets Bokhandel. Lund
- Ewert Wrangel (1923), Lunds domkyrkas konsthistoria. Berlinska Boktryckeriet. Lund